

22. Scheiden wat God verbonden heeft

*Bijdrage aan een forum over integratie van landbouw en natuur, Groningen,
13 juni 1985*

P.J. Schroevers

"Wat God verbonden heeft dat zal de mens niet scheiden" - dat is een oud gezegde dat vooral onder katholieken nogal geleefd heeft. Het sloeg dan op het huwelijk. Tegenwoordig zien we de huwelijken bij bosjes sneuvelen. We kunnen ons afvragen of zoiets nu wel als vooruitgang moet worden toegejuicht. Maar het verschijnsel valt niet te ontkennen, de inwendige logica ervan ook niet en je kunt het niet meer maken door te stellen dat bij elkaar blijven altijd goed is, louter omdat God de verbinding heeft geregeld. Dat plegen we als een conservatieve opmerking, of op z'n best als een stukje nostalgie op te vatten.

Zou het met dat huwelijk tussen landbouw en natuur niet om net zo iets kunnen gaan? Ook dat is zo langzamerhand op een volledige scheiding van tafel en bed uitgelopen, terwijl eeuwenlang het bestaan van een boerenstand een voorwaarde was voor de formidabele biologische rijkdom die we op het platteland vonden. Het was dus eigenlijk heel lang een goed huwelijk. Moeten we de pleidooien voor verweving van deze beide functies ook zien als iets wat door God gewild is en wat wij mensen daarom niet moeten scheiden? Dan zou ook dit pleidooi een conservatief trekje zijn dat zichzelf plaatst tegenover de huidige ontwikkeling die zo vanzelfsprekend op scheiding aanstuurt.

'Scheiding en verweving van functies', dat is de officiële terminologie van de aangeduide problemen, zoals die in de wereld van planologie en ruimtelijke ordening gehanteerd wordt. Eigenlijk worden we met zo'n terminologie een beetje voor de gek gehouden. De mededeling dat je een verweving van functies nastreeft klinkt natuurlijk veel deftiger, veel wetenschappelijker dan de eis dat een boer oog moet hebben voor de schoonheden van de natuur. En tóch gaat het daar in wezen om.

De pretentie die achter de manier van zeggen schuilt, is deze: we kunnen een aantal nutsfuncties aan onze omgeving toekennen. De 'natuurfunctie' is er één van, de productiefunctie voor de landbouw een andere; naast bijvoorbeeld verkeer, wonen of recreatie. Als we de begrippen zó opvatten, dan moeten we inderdaad constateren dat het verschijnsel van scheiding van functies, net als bij het huwelijk, zijn eigen inwendige logica kent. Het zou bijvoorbeeld heel onverstandig zijn als we onze kinderen de snelweg op zouden sturen wanneer we vinden dat ze eens buiten moeten spelen. Zulke functies verdragen elkaar slecht.

Ik zou het persoonlijk toejuichen als de auto als vervoermiddel zou worden afgeschaft. Maar als zo'n ideaal in een democratie niet verwezenlijkbaar is, dan is het toch verstandig om althans een paar autosnelwegen te handhaven en deze niet tegelijk als kinderspeelplaats te bestemmen. Er zijn met gemak tien andere functieparen te bedenken, waarvoor precies hetzelfde geldt.

Meestal bedoelen we iets heel anders als we het over het scheiden en verweven van functies hebben. Er wordt dan met name gedacht aan de verweving van landbouw en datgene wat als 'natuur' te boek staat en waarvoor al dan niet bijzondere bloemen en beestjes als de symptomen worden beschouwd. De boer mag de recreant uit zijn korenveld weren, dat zal niemand hem kwalijk nemen, maar de bloemen en beestjes moet hij ontzien. Inderdaad gaat het dus om het oog van de boer voor de schoonheden van de natuur en is de hele terminologie over scheiding en verweving van functies niet anders dan geleerde voor-de-gekhouderij.

Wat is dan dat bijzondere, dat die 'natuurfunctie' in zo'n uitzonderingspositie plaatst ten opzichte van al die andere functies? Oppervlakkig gedacht zou je er best een reden voor kunnen bedenken. De natuur is de bron van ons bestaan en al ons economische handelen moet die bron ontzien. Boeren kunnen het zich, ook ter wille van zichzelf en de toekomst van hun eigen bedrijf, niet permitteren om daar geen rekening mee te houden.

Alhoewel er een kern van waarheid in deze redenering zit - ik kom er straks op terug - bevat ze in de context van 'scheiding en verweving' een ernstige misvatting. Het boekje *Landschapstaal*²⁷ omschrijft natuur als: "*Alles wat zichzelf ordent en handhaaft, al of niet in aansluiting op menselijk handelen, maar niet volgens menselijke doelstellingen*". I

Ik gebruik er zelf graag het woord 'zelfordening' voor en de bedoeling van het gebruik van het woord 'natuur' lijkt daar aardig mee geschetst. We zouden het zo kunnen samenvatten: mensen gaan bewust met hun omgeving om. Ze veranderen haar onder invloed van economische krachten. Die omgeving richt zich daarnaar. Allerlei verschijnselen gaan zich voordoen die een spontaan gevolg zijn van die activiteiten. Zo zijn er in onze omgeving sturende en volgende krachten te onderscheiden en de natuur omvat al die volgende aspecten; het is 'datgene wat volgt op menselijk handelen' - althans voorzover het niet al in oorsprong aanwezig was - dat wil zeggen volgend op het stuur van geologische processen. Als we natuur in deze zin willen opvatten - en ik ben zo vrij om dat te doen - dan wordt de gedachte over verweving van landbouw en natuur eigenlijk zinloos.

²⁷Schroevers, P.J. (red.), 1982 *Landschapstaal*. Een stelsel van basisbegrippen voor de landschapsecologie. Pudoc, Wageningen. Zie edepot.wur.nl/306198

Die verweving is immers nooit weg te denken. Spontane groei vind je toch overal? Tot op de daken van onze winkelcentra worden tegenwoordig de broedende scholeksters gezien. En de blauwwiervlokken in onze geëutrofiëerde wateren zijn de, niet minder spontane, respons op menselijk handelen, niet minder 'natuur' dan de orchideetjes van het rietmoeras. Als we de natuurfunctie een uitzonderingspositie willen geven ten opzichte van al die andere functies dan gaat het om die zelfordening, om dat volgende karakter nadat sturende krachten hun werking hebben gedaan - en dan is de vermenging van natuur en landbouw gewoon een feit, of we willen of niet. Ook in deze opvatting is dus eigenlijk van een mystificatie sprake.

Zo blijkt het bij de bepleiters van verweving tussen landbouw en natuur niet om verweving van functies als algemeen principe te gaan. Het gaat óók niet om de erkenning van volgende krachten als een respons op sturende. Blijft de vraag staan, waar het dan wél om te doen is. En daar komt de aap uit de mouw: het gaat om hún natuur. Natuurbehouders die verweving voorstaan zijn er gewoon op uit om een deelbelang op te dringen: iets waar ze zelf waarde aan hechten en ze willen dat de landbouw zich daarnaar richt. Ze zijn dus in wezen niet anders dan automobilisten, recreanten of fabrieksbouwers. Maar ze gieten hun eisen in een formulering die erop gericht is anders te zijn dan die anderen. Een misvatting.

Het criterium waarnaar men lonkt als men de waarden van natuur en milieu recht wil doen, is niet 'natuurlijkheid', zoals we zagen. Blauwwieren in een vervuilde plas zijn niet minder natuurlijk dan de orchideetjes in het rietmoeras. Waar gaat het bij het opkomen voor de natuur dan wél om? In feite gaat het om diversiteit, om verscheidenheid aan leven - al moet men dat begrip dan wel wat ruimer opvatten dan onder veld-ecologen vaak te doen gebruikelijk is. Niet, zoals zij vaak doen, als een meetbare grootte waarvoor formules bestaan, maar veel meer als een kenmerk van de natuur waar wij op een bepaalde manier naar kijken. De manier waarop Nederlandse natuurbehouders dat doen is min of meer te omschrijven als de 'evenwichtige verdeling van zoveel mogelijk soorten over Nederland'. Als een gebied die verdeling ten goede komt is het waardevol; als ze het niet doet niet. En de boer die deze verdeling door zijn werk bevordert, doet het goed; wie haar aantast niet.

Dit criterium van diversiteit is naar mijn mening het enig juiste criterium voor natuurbehoud. Al het andere zijn manieren van zeggen om de zaak wetenschappelijker voor te stellen dan ze is. Het is een verdedigbaar belang en ik sta er van harte achter. Maar het heeft niet meer recht van spreken dan welk ander belang ook. Spreken over 'verweven van functies' en dan bedoelen dat anderen dit belang als exceptioneel moeten erkennen, is een verkeerde handelwijze.

Wat wél wetenschappelijk van karakter is, is de vraag, hoe deze diversiteit zich verhoudt tot de productiviteit die de boer nastreeft. Het zou natuurlijk prachtig zijn als boeren met hun activiteiten de diversiteit van Nederland zouden kunnen verhogen. Maar het is de vraag of dat kán. Mijn standpunt is dat een levenskrachtige landbouw die voldoet aan de eisen die de gemeenschap van morgen aan haar redelijkerwijs kan stellen, die mogelijkheid ook heeft.

De rijkdom van de natuur zoals die anno 1900 was, hing samen met een economie die we ons redelijkerwijs niet meer kunnen wensen. Maar tezelfdertijd zien we nog een macht aan mooie plekjes in Nederland. Ze zijn de resten van die oude structuren en ze zijn volmaakt onvervangbaar, met de beste ecologische methoden niet na te maken. Het merendeel ervan is opgeborgen in reservaten. Je kunt het ook omgekeerd zeggen: dáár hebben deze structuren hun bestaan nog wat weten te rekken. Volgens tellingen van Victor Westhoff in 1973 is 90% van onze diversiteit in de reservaten te vinden. Is dat niet een pleidooi voor scheiding?

Hiermee is de kous natuurlijk niet af. Dit verhaal kan geen pleidooi zijn om met de afbraak van de aarde maar verder te gaan. De bedreiging van onze reservaten (let wel: geen 'natuurreservaten', maar 'cultuurreservaten'!) is al als een argument genoemd, maar er is veel meer. Stinkende blauwwieren zijn minder aangenaam dan fraaie orchideetjes - dat zal iedereen beamen. En de kwalijke gevolgen van de huidige landbouw bedreigen zo langzamerhand steeds meer andere belangen. Dat alles is een maatschappelijke discussie waard, waarin alle belangengroepen recht van spreken hebben. Maar het minste wat we als natuurbehouders kunnen zeggen is toch wel, dat scheiding van functies de mogelijkheid biedt om ons belang veilig te stellen. Die mogelijkheid is er nu niet, zoals hierboven al gesteld is. Eutrofiëring- en bemestingsproblemen overschaduwden alles; er is geen plek in Nederland die zich daaraan kan onttrekken. Het is in deze zin, dat wij als natuurbehouders met de ontwikkeling van de landbouw veel te maken hebben (er bestaan ook andere redenen maar daar wil ik hier niet op ingaan).

De vraag die we ons nu kunnen stellen is, of een diversiteit aan levende elementen, in overeenstemming met onze verlangens, ook mogelijk kan zijn bij een acceptabele ontwikkeling van de landbouw in de toekomst. Ik geloof dat dat kan. Het lijkt me verstandig om in scenario's dáár de aandacht op te richten, veeleer dan ons in een rigide verwevingspolitiek te storten die op verkeerde vooronderstellingen berust - en bovendien niets oplost.

Achteraf ervaren we dat de gang van zaken in het huwelijk tussen landbouw en natuur érg veel lijkt op de gang van zaken tussen mensen. Dankzij traditionele leefvormen vormden ze een eenheid; een eenheid waarin één van de partijen de vanzelfsprekende leiding had. Maar de

natuurbewustheid is geëmancipeerd, naarmate de economie het haar moeilijker ging maken; en dat heeft tot een botsing geleid.

Het sturende van de economie kan niet meer bepalend zijn voor het huwelijk tussen landbouw en natuur. Er moet iets heel nieuws komen. Zo iets is pijnlijk en gaat met verdriet gepaard, een verdriet dat vooral oudere natuurbeschermers die de aftakeling hebben meegemaakt, zullen kennen. We zullen moeten proberen er het beste van te maken en kunnen dat verwezenlijken door in vrede te leven in een soort latrelatie. Ook die weg lijkt erg moeilijk en er zal heel wat voor moeten gebeuren. Maar met de kennis die we nu hebben, lijkt het aannemelijk dat er wat aan te doen valt. Dat is reden genoeg om het te proberen.